Ex. A

[137]

12 nov. – 5 dec. 1965.

N. M:s vägledn. utst. kat. Tryf. utst.

SVENSKA 1800-TALS TALLRIKAR

Denna utställning vill i första hand presentera tallrikar och tallriksmönster, så som de såg ut i Sverige under 1800-talet. Den har format sig till en bred exposé över smakens växlingar speglade i servisporslinet. Ett antal större serviser har medtagits liksom té- och kaffeserviser och tvättporslin för att visa hur mönstren anbringas på olika föremål. Vidare beskrivs tekniken vid framställning av tallrikar samt den vanligaste metoden att dekorera dem med en invecklad tryckteknik. Olika typer av stämplar och deras betydelse åskådliggörs. En avdelning med dock- och miniatyrporslin avslutar utställningen.

Det finns möjlighet att själv känna på ett antal tallrikar av olika porslinsmassor och kvaliteter och själv studera dekor och stämpling. Museet har även ordnat för intresserade så att egna tallrikar kan medtagas och museets tjänstemän står till tjänst med att bestämma mönster, namn, tillverkningstid m.m. I prisfrågor hänvisas emellertid till antikhandeln.

Utställningen redogör endast för Rörstrands och Gustavsbergs porslinsfabriker under 1800-talet. Av det fåtal andra keramiska fabriker som existerade i Sverige under kortare eller längre perioder var det ingen som tog upp konkurrensen på servisporslinets område. Utvecklingen formade sig till en hård kamp de båda fabrikerna emellan om allmänhetens köpgunst. Samtidigt mötte de en kraftig konkurrens av en stor import av servisporslin från främst England och Tyskland.

Vid sekelskiftet 1800 var Rörstrands Porslinsfabrik (grundad 1726) – frånsett ett par små keramiska fabriker i Stockholms närhet – den enda svenska fabriken med en produktion av servisporslin. Fajansproduktionen hade så gott som helt upphört. Rörstrand hade redan 1774 infört en produktion av flintporslin, s.k. engelskt flintporslin, som dock framställdes av tyska importerade leror och efter tyska metoder.

Det tekniska framsteget var obetydligt. Rörstrands flintgodskvalitet var spröd och kunde inte jämföras med de engelska fabrikernas tekniska överlägsenhet och högtstående kvaliteter. Hela halvseklet 1775 – 1825 måste betecknas som en nedgångsperiod för svensk porslinstillverkning.

NORDISKA MUSEET BIBLIOTEKET

Postadress: Nordiska museet, Stockholm No. Telefon 63 05 00

BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Vissa estetiskt tillfredsställande resultat nåddes dock. Utställningen visar bl.a. en servis i engelsk empiremodell med dekor i grönt, sepia och brunt.

Under 1820-talet kom plötsligt omsvängningen. Frihandelsvänliga vindar började blåsa i England och de värdefulla lerorna kunde exporteras. Samtidigt drabbades den engelska keramiska industrin av en kris. Rörstrands fabriksledning dröjde inte att utnyttja tillfället. En upprustning skedde. Man byggde nya fabriksbyggnader, övergick från de tyska lerorna till de överlägsna engelska och anställde engelska arbetare och verkmästare.

I slutet av 1820-talet hade en ny fabrik anlagts ute vid Gustavsberg på Värmdön. Man var mån om att utnyttja den nya konjunkturen. Produktionen kom igång under år 1827. Märkligt nog använde man sig till en början av tyska lerkvaliteter.

På båda fabrikerna höll man sig till en början till de beprövade engelska empiremodellerna och sparsamma, handmålade dekorer. Men på Rörstrand fortsatte också experiment med graverade dekorer, också de efter förebilder i England, där metoden tidigt hade utvecklats och utnyttjats till bristningsgränsen. Redan på 1770-talet var de engelska tallrikarna fyllda till brädden med gravyr och förvandlade till romantiska tavlor. Hos oss började denna romantiska dekorstil att göra sig märkbar omkring 1830.

Det var fullt i sin ordning att både Rörstrands och Gustavsbergs nya produktion skulle utvecklas i samma riktning. 1826 kom Rörstrand med det gamla Willow-mönstret, ursprungligen ett ostindiskt mönster som engelsmännen graverade i slutet av 1700-talet och som hos oss tycks ha reproducerats oavbrutet in i vår egen tid. 1828 kom Rörstrands landskapsmönster som var ett rent engelskt mönster med romantiska landskap omslutna av en prunkande blomsterbård.

På samma linje fortsatte Rörstrand under hela 1830-talet. Man använde från England importerade gravyrplåtar. Hjortar i parklandskap och romantiska hambilder omväxlade med ett och annat mönster med ostindisk anknytning. Den tekniska kvaliteten var i oavbrutet stigande.

Det gick trögare för Gustavsberg vad de tekniska framstegen beträffar. Godset förblev länge sprött. Man försökte istället vinna köparna med populära dekorer. Man tillverkade ett flertal serviser med engelska landskapsmönster. Intresset vaknade för svenska landskapsmotiv. Något av de första åren av 1830-talet kom en servis ut med gravyrer hämtade från ett nyutkommet planschverk över de kungliga lustslotten vilka inramades i en engelsk blombård. Medan Rörstrand tills

vidare höll sig till den blå färgen presenterade Gustavsberg sitt nya mönster även i svart och brunlila. 1831 följde en ny serie med Stockholmsutsikter och 1834 kom Djurgårdsservisen som blev den mest populära av dessa tre serviser. På Rörstrand nöjde man sig med enstaka fosterländska motiv som Gustaf Wasas Ornässtugan och Engelbrektsstenen. I slutet av 1830-talet lanserade Rörstrand en servis som byggde på Forsells gravyrserie Ett år i Sverige med 24 folkdräkter från skilda svenska bygder. Även Gustavsberg tog upp motiven. Det blev ett populärt mönster som producerades i flera varianter.

Omkring 1840 kom båda fabrikerna med viktiga nyheter. 1839 hade Gustavsberg inkallat engelska arbetare och produktionen lades om efter engelskt system och med engelska råvaror. Samtidigt inköptes en rad engelska mönster, bl.a. Eclesial som senare även kallades Gamla servismönstret. Bottenmotivet utgörs av en romantisk, gotisk kyrkoruin omgiven av ett kinesiserande bårdmönster. Ett annat långlivat mönster var Asiatic Pheasant. St Angelo och Palmträd är två andra Gustavsbergsmönster från 1840-talet.

Rörstrand inledde det nya decenniet med att lansera en ny modell i en rundare och frodigare form. Den har kallats Silvermodell och ansluter sig mycket nära till det samtida silversmidets former. Mönstren var av traditionell engelsk typ; bl.a. ett med motiv från orienten med ridande beduiner och sköna slavinnor, som går under namnet Turkiskt blått men även förekommer i grön och svart version. Ett annat mönster var det bekanta Gamla Spetsmönstret. En nyhet utgjorde en servis med Svenska slott och utsikter, som vanligen trycktes i svart.

I takt med produktionens växande omfång vidgades de båda fabrikernas register av material och tekniker. 1855 tog Gustavsberg upp en produktion av s.k. Ironstone China för finare serviser. Exemplet följdes av Rörstrand från 1859. Två år tidigare hade Rörstrand lanserat benporslin som från slutet av 1860-talet även tillverkades vid Gustavsberg och där det kom att bli något av en specialitet. I slutet av 1870-talet tog även båda fabrikerna upp tillverkning av Opak, en något lättare och formbarare massa än Ironstone China. Fältspatporslin började tillverkas vid Gustavsberg på 1860-talet och ett decennium senare vid Rörstrand.

De vanliga bordservismodellerna från 1850- och 1860-talen har vanligen lugna och rejäla former med släta tallriksbrätten.

Rörstrand inleder 1850-talet i det föregående decenniets anda med en servis byggd på Ulfik Thersners kända planschverk Fordna och närvarande Sverige. Den kallades Svenska servisen. Annars uppträder nu på de tryckdekorerade serviserna en floralnaturalism av litet tung men dekorativ hållning: Gustavsbergs Festoon eller Florilla, Rörstrands Iris. Samtidigt lanseras vissa fritt kinesiserande eller japaniserande dekorer, Gustavsbergs Japan (eller Krqsse) och Sobrown i flytande blått och Rörstrands Pagodmönster. Bland de rikare dekorerna kan nämnas Gustavsbergs Celestial och Fruit och Rörstrands Parisienne och Flora.

Bland en fritt flödande naturalism i 1860-talets dekorer framträdde i slutet av decenniet några servisdekorer med arabesker, à la grecque och annan stilhistorisk ornamentik i tryck eller emaljfärger. De var uttryck för en ny stilsträvan som snabbt slog igenom på 1870-talet.

De svenska fabrikernas forcerade form- och dekorförnyelse efter 1870 bör ses mot bakgrunden av den allt strängare kritik som riktades mot Rörstrands och Gustavsbergs konstnärliga efterblivenhet. Försök mot konstnärliga landvinningar gjordes av Gustavsberg med bl.a. August Malmströms Fornnordiska serviser, som var i produktion 1872. Framgången var dock ringa. Det blev tysk nyrenässans som kom att dominera. Bland de klassicerande motiven med tryckta och emaljmålade dekorer kan nämnas Rörstrands à la Greque och Etruria och Gustavsbergs Atena, Thebe och Carrara.

På 1880-talet togs åter ett flertal kinesiserande dekorer upp, för Rörstrands del bl.a. Fasan och Singapore och på Gustavsberg bl.a. Nankin och Fasan, en variation på fabrikens tidigare Asiatic Pheasant. Intresset för ost-asiatiskt konsthantverk förnyade även den europeiska dekornaturalismen. Man hämtade blommotiv utanför den vedertagna keramiska floran och betraktade dem på ett nytt sätt, i luftperspektiv och lätt stiliserade. Dekorerna fick en asymmetrisk komposition och färgskalan blir ljusare. Bland mångfalden kan nämnas från Gustavsberg Geranium, Rose, Malmö och från Rörstrand Vineta, Viola, Pensé och Westerås. Den konservativa smaken med landskapsutsikter fortsatte på Rörstrand med bl.a. Malmö och Skånska slott.

I nyrokokons anda gavs även servismodellerna mjukare former.

I mitten på 1890-talet engagerade de båda fabrikerna två redan erkända bildkonstnärer som konstnärliga rådgivare, Rörstrand Alf Wallander och Gustavsberg Gunnar G:son Wennerberg. De framträdde med några serviser vardera, Wallander med Tulpan och Iris, Wennerberg med bl.a. Gullviva, vilka kom att stå som föregångare till 1900-talets många personliga och konstnärliga servisskapelser.

Vid RÖRSTRAND märktes flintporslin vanligen med en i massan inpressad fabriksstämpel av varierande form. I och med flintporslinets införande upphör datering, medan massans namn betecknas med en eller flera bokstäver. En initial betecknade gjutaren eller formaren -- en form av ackordsbetalning tillämpades. För Ironstone China och Opak användes inpressade stämplar. Ofta tillkommer ett litet märke eller siffra i färg, som syftar på den som lagt handen vid dekoren. Namnet på massan kunde sättas ut med eller utan mönsternamnet i färgtryck, t.ex. Ironstone China åtföljt av Speranza, Lilas, Iris, Peking, Vineta m.fl. ofta med ram eller ornament. I slutet av 1800-talet instämplades ofta även modellens namn med ett streck under, t.ex. AQ, BE, eller CR. Från 1884 placeras Mariebergs stämpel, tre kronor, omkring namnet Rörstrand, den s.k. kronstämpeln.

Vid GUSTAVSBERG användes fram till 1838 en inpressad rak fabriksstämpel. Mellan 1839 och 1860 användes den s.k. öppna ankarstämpeln, d.v.s. med fabriksnamnet i en båge över ett ankare. År 1860 infördes en ny stämpel med fabriksnamnet halvcirkelformat runt ett ankare. Samtidigt infördes datering. 1890 infördes en ny variant av ankarstämpeln. Utöver dessa inpressade stämplar anbringades från mitten av århundratet även en mönsterstämpel i färgtryck. Om övriga beteckningar gäller samma förhållande som för Rörstrand.

Utställningen som pågår 12 november till 5 december 1965 har ordnats av amanuensen Bengt Nyström. Den inleder Nordiska museets utställningsserie Antikviteter till vardags och kommer att följas av Kopparsaker, Ryor, Bric à Brac, Allmogemöbler och Glas.

Bengt Nyström